

Vojin Rakić

*DA LI JE ARMAGEDON ALTERNATIVA
MORALNOM POBOLJŠANJU?*¹

APSTRAKT: Eudajmonistički delatnici moraju da ostvare prevlast u čovečanstvu ukoliko ono ozbiljno želi da smanji verovatnoću samouništenja. Da bi se to postiglo, čovečanstvo treba da bude moralno poboljšano. Ovde će se obrazlagati da bi moralno i kognitivno poboljšanje valjalo kombinovati na takav način da svako kognitivno biopoboljšanje vodi moralnom poboljšanju.

KLJUČNE REČI: eudajmonija, konačna šteta, kognitivno poboljšanje, moralno poboljšanje, integrisano neuropoboljšanje.

1. Uvod

Autodestruktivne mogućnosti čovečanstva vremenom se povećavaju. Tome doprinose i tehnološke inovacije, a u koje spadaju i određene nove biotehnologije. Njih ne prati odgovarajuće moralno napredovanje ljudskog roda. Prema nekim autorima, takvo napredovanje bilo bi pouzdan čuvar čovečanstva od njegove autodestrukcije (videti Persson and Savulescu 2011a).

Ovde će se zastupati stanovište da eudajmonistički tip delatnika treba da prevlada u čovečanstvu kako bi ono umanjilo mogućnost sopstvenog uništenja (videti Bostrom 2009). Eudajmoniju ovde razumem u smislu u kojem su je razumeli stoici. Aristotel smatra da je upražnjavanje vrline najvažniji deo eudajmonije, mada uz to priznaje i važnost spoljašnjih dobara (kao što je bogatstvo). Stoici, s druge strane, vrlinu smatraju nužnom i dovoljnom za eudajmoniju. Bogatstvo i druga spoljašnja dobra su u tom smislu nebitna. Pošto se eudajmonija sastoji od istinskog ra-

1 Ovaj članak je nastao u okviru projekta 41004 "Retke bolesti: molekularna patofiziologija, dijagnostički i terapijski modaliteti i socijalni, etički i pravni aspekti", potprojekat Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu, "Bioetički aspekti: moralno prihvatljivo u biotehnoški i društveno mogućem", kao i projekta 43007 „Istraživanje klimatskih promena i njihovog uticaja na životnu sredinu praćenje uticaja, adaptacija i ublažavanje”, potprojekat Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu, “Etika i politike životne sredine: institucije, tehnike i norme pred izazovom promena prirodnog okruženja”, a koje finansiraju Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

zumevanja i upražnjavanja vrline, ona nas moralno poboljšava. Ukoliko bude moralno poboljšano, čovečanstvo će biti manje sklono samouništenju.

Uzmimo primer veštačke inteligencije. Izrazito razvijenu inteligenciju mora da prati ista takva moralnost, jer je kognitivno unapređeno ljudsko biće opasnost za društvo ako njegovu izvanrednu inteligenciju ne nadzire izvanredan moralni osećaj. U tom slučaju, ono će svoju inteligenciju koristiti da bi nadmašilo svoje rivale, a njegovi postupci biće bez primerene moralne vrednosti. Da ne bi došlo do toga, superinteligentno ljudsko biće trebalo bi da pripada eudajmonističkom tipu. Kako bi se veštačka inteligencija odgovorno razvijala, ovaj tip treba da dominira strukturom moći u svetu.

Protivnici ideje da se čovečanstvo razvija u pravcu društvene prevlasti eudajmonističkih delatnika mogu izneti dva suštinska razloga za svoj skepticizam:

- I. Neki oblici moralnog i kognitivnog poboljšanja (MP i KP) jesu pitanje filozofske debate, ali ne postoje u “stvarnom životu” (primeri: veštačka inteligencija ili neurohirurške intervencije koje bi mogle da nas moralno poboljšaju); stoga, moralno poboljšanje i društvena prevlast eudajmonističkih delatnika trenutno nisu verovatni.
- II. Zahvaljujući nekim moralnim poboljšanjima možemo samo bolje da razumemo moralnost, ali zbog njih nećemo nužno *postupati* bolje; stoga, možemo samo kognitivno sebe da poboljšavamo, dok potpuno moralno poboljšanje (= razumevanje moralnosti + moralno ponašanje) nije verovatno; tako, društvena prevlast eudajmonističkog tipa načelno nije verovatna.

Oba razloga dovode u pitanje verovatnoću da čovečanstvo postane pretežno eudajmonističko, bilo odmah (razlog 1), bilo u načelu (razlog 2). Međutim, prvi razlog ovde nije relevantan: on se odnosi na trenutno stanje stvari, stanje stvari koje se neprestano prevazilazi. Povrh toga, neka kognitivna i moralna poboljšanja već se odvijaju pomoću netradicionalnih sredstava (npr, lekovi postaju stalno sve popularniji načini poboljšanja), a dalje inovacije tog tipa su izvesne u relativno bliskoj budućnosti. Stoga će se dalje u tekstu razmatrati i pobijati samo razlog 2.

Zaključuje se da posebna kombinacija kognitivnog i moralnog poboljšanja istinski unapređuje ne samo naše razumevanje moralnosti već i moralnu vrednost naših dela. Zbog toga nas takva kombinacija čini više eudajmonističkim.

2. Integrisano neuropoboljšanje kao odgovor na pretnju “konačne štete”

U ovom poglavlju razmatraće se koncept “integrisanog neuropoboljšanja”. Ovaj oblik poboljšanja nema samo potencijal da nas učini takvima da bolje razumemo moralnost, već i da delamo u skladu s tim razumevanjem.

Person i Savulesku (Persson and Savulescu 2011a) detaljno se bave pitanjem moralnog poboljšanja. Autori utvrđuju postojanje nesklada između čovekove ogra-

ničene moralne prirode i globalizovanih, izuzetno usavršenih tehnologija. Sa stalnim napredovanjem naučne tehnologije, čovekov kapacitet za nanošenje štete do speo je do tog stupnja da život na zemlji može biti uništen. Srž problema je u tome što je ljudska moralna psihologija bila prilagođena životu u malim, povezanim društvima s primitivnim tehnologijama, i nije pripremljena za moralne izazove tehnološkog napretka savremenog društva. Izgleda da je posledica razvoja naprednih naučnih tehnologija potreba za radikalnom promenom čovekovih moralnih sklonosti. Nesklad između čovekove ograničene moralne prirode i tehnološki usavršenog globalnog društva mora biti ublažen putem MP – kako bi se postavila odgovarajuća ograničenja nekontrolisanom napretku, podržavala saradnja, razvilo poštovanje prema jednakosti i drugim vrednostima koje su sada neophodne za opstanak čovečanstva. Upravo je naučni napredak, sam uzrok ovog nesklada, ono što bi moglo da se upotrebi za njegovo premošćivanje – tako što bi ponudio sredstva koja će dovesti do snaženja naše sposobnosti za moralno poboljšanje. Međutim, baš tu ulazimo u “začarani krug”: ljudska bića, to jest oni koje je potrebno moralno poboljšati, upravo su ti koji bi trebalo da u moralnom smislu mudro koriste tehnike moralnog poboljšanja (isto, str. 498).

Na drugom mestu sam obrazlagao da je izgleda jedino moralno dopustivo rešenje “začaranog kruga” podržavanje isključivo onih oblika KP koji vode ka MP: ljudska bića, to jest oni kojime je moralno poboljšanje potrebno, moralno mudro će koristiti tehnike kognitivnog poboljšanja tako što će se postarati da svako kognitivno poboljšanje služi moralnoj svrsi. Time što služi moralnoj svrsi, ono doprinosi našem moralnom poboljšanju.² Stoga, kognitivnom i moralnom poboljšanju moramo da prisutpimo kao jednom projektu. Naš cilj trebalo bi da bude kognitivno **plus** moralno poboljšanje (K + M) P. Nazivam ga “integrisano neuropoboljšanje” (Rakić, 2012).

Tvrdio sam da integrisano neuropoboljšanje treba izvesti iz stava Persona i Savuleska na sledeći način (njihovo stanovište ću nazvati “stav 1”, a sopstveno stanovište “stav 2”):

1. Argument prema kojem MP mora da “prati” KP podrazumeva da ovo drugo treba izbegavati sve dok ne budemo bili dovoljno moralno poboljšani (Persson and Savulescu 2008: p. 166 and str. 174). Obrazlagao sam da se “prati” shvata kao “prethodi” (Rakić 2012, str. 118-119). Drugim rečima, stav 1 podržava KP *posle* MP. Stav 2, s druge strane, protivi se odlaganju KP u
2. Ovde moralno poboljšanje razumem u širokom smislu. Najvažnije, ono obuhvata one oblike kognitivnog poboljšanja koji služe moralnoj svrsi. Ovakvo shvatanje je opravdano, jer nas povećanje broja postupaka sa moralnom svrhom moralno poboljšava. Postupci sa moralnom svrhom, smatram, obuhvataju one postupke koji su usmereni ka dobrobiti drugih, ali i sebe samog – pod uslovom da ti postupci ne škode drugima.

iščekivanju MP. I pored toga, postavlja značajno ograničenje KP, jer smatra da je ono prihvatljivo samo ako vodi ka MP.

2. Ako MP treba da postane obavezno, kako smatraju neki zastupnici stava 1 (uključujući Persona i Savuleska), očigledno je da će time naša sloboda biti ograničena. Suprotno tome, stav 2 ne podržava to da MP bude obavezno, jer smatra da samo dobrovoljno (K + M) P ne ograničava našu slobodu.
3. Stav 1 ne uspeva da dâ rešenje problema koji se odnosi na to koliko kompetentne odluke o MP mogu da donose obična ljudska bića, to jest oni kojima je moralno poboljšanje potrebno. Ovaj neuspeh je posledica toga što se prema stavu 1 MP razmatra previše izdvojeno od KP. U stvari, time što se MP tretira kao nešto što treba da se odvija pre KP ne podržava se niti jedan od dva pomenuta vida poboljšanja. Stav 2, s druge strane, MP i KP razmatra kao izrazito povezane procese (Rakić 2012, str. 121):

Kako integrisano neuropoboljšanje može da umanjí brige koje Person i Savulesku iznose u vezi s opasnošću od “konačne štete” (“*ultimate harm*”? Prema ovim autorima (Persson and Savulescu 2011c), konačnu štetu treba razumeti kao nešto što može trajno da uništi svesna bića, ili da do te mere ošteti uslove njihovog postojanja da život, generalno, više neće biti vredan življenja. Ova opasnost od konačne štete postala je stvarnost kao posledica tehnološkog razvoja koji se u prethodnim decenijama odvija brže od našeg moralnog razvoja. Strahujemo da bi život na našoj planeti mogao da bude uništen i spremni smo da učinimo sve što možemo da bismo eliminisali tu mogućnost, čak i ako je ona neznatna. Povećanje verovatnoće nastupanja konačne štete od 0,05 na 0,1 možda neće приметно uticati na intenzitet našeg straha, ali bi povećanje verovatnoće od 0 na 0,5 moglo zastrašujuće da deluje na nas. Zbog toga moramo da se postaramo da MP prati (= da prethodi) KP (prema mišljenju Persona i Savuleska).

S druge strane, čitaóe, možemo li ikad u potpunosti eliminisati mogućnost samouništenja? Nuklearna, biotehnoška i druga oružja masovnog uništenja mogu da završe u rukama jedne ili više opasnih osoba koje mogu da ih upotrebe za nanošenje konačne štete. Naša sigurnost neće biti zajamčena ako budemo odložili KP. Kognitivno biopoboljšanje ne treba da čeka na to da ljudi steknu odgovarajuće moralne kapacitete za suočavanje sa potencijalno destruktivnim tehnološkim sredstvima koja su im na raspolaganju. Za nanošenje konačne štete dovoljan je i sasvim mali broj psihopata. Mi moramo da naučimo da živimo s idejom da će takvo zlo uvek biti mogućnost. Verovatnoća uništenja ljudskog roda nikada neće biti 0, tako da samo možemo da nastojimo da tu mogućnost održimo na minimumu. Kognitivno biopoboljšanje je zamršen put – kao što su to i mnoge druge tehnološke inovacije. Međutim, ako se postaramo da vodi ka MP, razumno je smatrati da smo učinili sve što je u našoj moći da verovatnoću konačne štete održimo na što je moguće nižem nivou.

Da bismo dodatno osvetlili koncept (K + M) P, razmotrimo neke primere. Opšta kognitivna sposobnost izvesno je povezana sa različitim moralno poželjnim ishodima. Ona umanjuje rizik od raznih ekonomskih i društvenih nedaća, u koje spadaju i loše zdravlje, nesrećni slučajevi (čak i to da se bude žrtva ubistva), smanjuje ukupan mortalitet i unapređuje rezultate obrazovanja (Bostrom 2009). Džouns tvrdi da u eksperimentima tipa zatvorenikove dileme, osobe sa većim kognitivnim potencijalima češće saraduju i snažnije su usmerene ka budućnosti – a to je nešto što po svoj prilici podupire ekonomski uspeh i umanjuje verovatnoću moralno nepoželjnih ishoda (Jones 2008).

Robin Henson se bavi jednim svojstvom koje može da se dovede u vezu i sa našim kognitivnim i sa moralnim kapacitetima: istinoljubivost. Poboljšana istinoljubivost za posledicu može da ima smanjivanje samozavaravanja i predrasuda – poroka koji su naročito opasni u modernom svetu punom različitih potencijalno rizičnih tehnologija (Hanson 2009). Pošto ovi poroci imaju i kognitivnu i moralnu stranu, KP koje jača našu usmerenost ka istini ima moralnu svrhu. Ono je KP koje vodi ka MP.

Postoje razni zakoni i drugi propisi koji imaju i kognitivnu i moralnu stranu. Bostrom iznosi sledeće primere mera zaštite naših kognitivnih potencijala: propisi o količini olova u bojama i vodi; zahtevi za nošenjem kacige u boksu, kao i tokom vožnje bicikla i motocikla; zabrana alkohola za maloletna lica; obavezno obrazovanje; obogaćivanje žitarica folnom kiselinom; zakonske mere protiv žena koje koriste droge tokom trudnoće (Bostrom 2009). Ovi propisi ne samo što štite ili unapređuju naše kognitivne potencijale, već, uz to, imaju i moralnu svrhu.

Bostrom razmatra i nedavna istraživanja koja ukazuju na to da IQ deteta može da se unapredi ako se tokom trudnoće uzima dokozahexaenoinska kiselina (DHA). Pored toga, kognitivna funkcija može da se poboljša tako što će se davati odgovarajuće terapije stotinama miliona ljudi širom sveta koji imaju problem nedostatka joda u ishrani. Stanovništvo koje pati zbog manjka joda u ishrani u proseku ima između 12,5 i 13,5 IQ bodova manje od populacije koja nema taj problem (Bostrom 2009). Dodavanjem DHA u hranu za bebe i malu decu, i jodiranjem soli u oblastima koje su najviše pogođene manjkom joda (podsaharska oblast, Južna Azija, ali i Centralna i Istočna Evropa i Savez nezavisnih država), mi kognitivno poboljšavamo stanovništvo vođeni moralnom svrhom.

Za razliku od navedenih primera (K+M) P, kognitivno poboljšanje bez moralne svrhe teško da se može smatrati moralno opravdanim. U najboljem slučaju ono ima moralno neutralan status. Korišćenje metilfenidata s ciljem sticanja prednosti u odnosu na školske drugove primer je toga.³ U tom kontekstu, korisno je uporediti

3 S druge strane, nema ničeg moralno sumnjivog u tome da metilfenidat koristimo kako bismo poboljšali našu motivaciju ili samopouzdanje bez namere da steknemo prednost nad drugima u takmičarskom okruženju.

medicinu generalno sa sportskom medicinom. Tjorbjorn Tansjo smatra da u medicini načelno treba da prihvatimo i poboljšanje i ono što on naziva “pozitivne mere” (unapređivanje funkcionisanja ljudskog organizma u okviru opsega prirodnog odstupanja). U sportskoj medicini, s druge strane, i poboljšanje i pozitivne mere smatraju se moralno sumnjivim, zato što u elitinim sportovima tragamo za granicama čovekovih sposobnosti, prihvatajući veoma specifično shvatanje pravednosti prema kojem izuzetno uvažavamo osobe koje nadmašuju ostale, jer su obdarene nečim dragocenim u prirodnoj genetskoj lutriji. Napomenimo i to da sam Tansjo odbacuje izloženi koncept pravednosti (Tansjo 2009). Prema stavu koji se zalaže za integrisano neuropoboljšanje (K+M) P, poboljšanje uopšte i poboljšanje u okviru sportske medicine podjednako je teško prihvatiti ako ne služe moralnoj svrsi.

“Rekreativno” korišćenje antidepresiva i lekova za smirenje (kako bi se poboljšalo naše normalno raspoloženje) može poslužiti cilju da se osećamo bolje. Takav cilj može se smatrati moralno opravdanim, prema kriterijumu “postupaka sa moralnom svrhom” iz fusnote 2. Rekreativno korišćenje navedenih lekova tada bi bilo primer (K+M) P: ono bi možda moglo da nam pomogne da poboljšamo našu dobrobit bez nanošenja štete drugima. U tom smislu, ono se razlikuje od korišćenja metilfenidata sa ciljem postizanja komparativne prednosti u odnosu na suparnike.

Zahvaljući (K+M) P, kako je u prethodnom pokazano, bolje razumemo moralnost. Pored toga, ono ima i povoljan uticaj na moralno poboljšanje našeg ponašanja. Ono nam pomaže da *postupamo* bolje. U određenoj meri ono premošćuje jaz između onoga što činimo i onoga što smatramo da bi *trebalo* da činimo. Drugim rečima, ne samo da nam (K+M) P omogućava da bolje razumemo moralnost, već može da nam omogući i to da *postupamo* bolje. Tako, (K+M) P dovodi u sumnju opravdanost drugog razloga za skepticizam prema eudajmoniji iz uvodnog poglavlja.

3. Zaključak

Zaključimo sledećim upozoranjem: uzevši u obzir povećanje moći novih tehnologija, neizvesno je da li će se čovečanstvo ikada uputiti u pravcu društvene prevlasti eudajmonije. Naša budućnost je takva da je ulog u njoj naš život. Mi imamo sposobnost da sebi nanesimo konačnu štetu. U svetlu brzog razvoja novih tehnologija, ova naša sposobnost postaje sve veća. Što duže ne uspevamo da postignemo eudajmonističku prevlast, verovatnoća konačne štete se povećava. U stvari, moraćemo da napravimo izbor između eudajmonije (= [K+M] P) i konačne štete. Pošto je (K+M) P formula poboljšanja čiji je cilj moralno poboljšanje, izbor će biti između moralnog poboljšanja ljudskog roda i nekog oblika i stepena njegovog samouništenja. Prema tome, izgleda da je odgovor na pitanje iz naslova ovog rada potvrđan.

Vojin Rakić,
Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd

Literatura

- Bostrom N. (2006). "What is a Singleton?" *Linguistic and Philosophical Investigations* 5 (2): 48-54.
- Bostrom N. (2009). "Introduction - Human Enhancement Ethics: The State of the Debate". In Bostrom N and Savulescu J (eds). *Human Enhancement*. Oxford: Oxford University Press.
- Bostrom N. and Roache R. (2011). "Smart Policy: Cognitive Enhancement and the Public Interest". In Savulescu, J., Ter Meulen, R. and Kahane, G (eds.). *Enhancing Human Capacities*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Hanson, R. (2009). "Enhancing Our Truth Orientation". In Bostrom N and Savulescu J (eds). *Human Enhancement*. Oxford: Oxford University Press.
- Jones, G. (2008). "Are Smarter Groups More Cooperative? Evidence from Prisoner's Dilemma Experiments, 1959–2003". *Journal of Economic Behavior and Organization* 68 (3–4): 489–97.
- Persson I. and Savulescu J. (2008). "The Perils of Cognitive Enhancement and the Urgent Imperative to Enhance the Moral Character of Humanity". *Journal of Applied Philosophy* 25 (3).
- Persson, I. and Savulescu, J. (2011a). "Unfit for the Future? Human Nature, Scientific Progress, and the Need for Moral Enhancement". In Savulescu, J., Ter Meulen, R. and Kahane, G (eds.). *Enhancing Human Capacities*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Persson I. and Savulescu. (2011b). "The Turn for Ultimate Harm: A Reply to Fenton". *Journal of Medical Ethics*. Online first publication of 22 February, 2011.
- Rakic, V. (2012). "From Cognitive to Moral Enhancement: A Possible Reconciliation of Religious Outlooks and the Biotechnological Creation of a Better Human". *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 11(31): 113-128
- Tannsjo, T. (2009). "Medical Enhancement and the Ethos of Elite Sport". In Bostrom N and Savulescu J (eds). *Human Enhancement*. Oxford: Oxford University Press.

Vojin Rakić

Is Armageddon the Alternative to Moral Enhancement?

(Summary)

Eudaimonic agents have to become dominant in humanity if it is to seriously diminish the probability of its self-annihilation. In order for this to happen, humanity ought to be morally enhanced. It will be argued that moral and cognitive enhancement have to be combined in such a way that all cognitive bio-enhancement leads to moral enhancement.

KEY WORDS: eudaimonia, ultimate harm, cognitive enhancement, moral enhancement, integrated neuro-enhancement